

Uticaj oktobarske revolucije na koncepcije i delatnost Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza pelagićevaca*

Oktobarska revolucija je, u većoj ili manjoj meri, izvršila uticaj na gotovo sve oblasti života jugoslovenskih naroda. Taj uticaj se osetio relativno brzo po revolucionarnim zbivanjima u Rusiji, ali se isto tako može pratiti i u kasnijim periodima. Proučavanju ovih pojava posvećena je prilično ozbiljna pažnja i ne samo od istoričara (naročito u jubilarnoj 1967. godini), ali su neki vidovi tih uticaja ipak ostali nedovoljno, ili pak potpuno neistraženi. Ova konstatacija se, između ostalog, odnosi na neistraženost uticaja oktobarske revolucije na idejno-političke stavove i praktičnu delatnost Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza pelagićevaca, koji kod nas predstavlja najdirektniji izdanak velike revolucije.

Zapostavljenost ovog problema u istraživanjima naših istoričara može se objasniti činjenicom što je Savez pelagićevaca postojao relativno kratko vreme (nepunih pet meseci), što je imao svoje organizacije samo u jednom delu kraljevine SHS i, naročito stoga, što je delovao u uslovima ilegalnosti. Za ilegalan rad uopšte karakteristična je težnja da se ne ostavlja nikakav pisani trag, koji bi protivnicima ilegalnog rada mogao poslužiti kao putokaz i dokaz za proganjanje ilegalaca. Ta činjenica je neobično mnogo otežavala istraživanja, ali zahvaljujući tome da su neki pelagićevci i danas živi, da su drugi ostavili za sobom zapisana sećanja (do danas uglavnom neobjavljena) i na kraju, da su neki od njih pali u ruke policije, a ova im mučenjem iznudila razna priznanja, u stanju smo da u izvesnoj meri rekonstruišemo ilegalan rad Saveza pelagićevaca. Izuzimajući programsku deklaraciju pelagićevaca ostali izvori su malobrojni i uglavnom beznačajni za ovu temu.

* Prilog koji se objavljuje predstavlja prošireno i za štampu prilagođeno saopštenje sa Naučnog skupa »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije«, održanog početkom novembra 1967. u Beogradu. Napominjem da na ovom mestu nisam imao nameru da pišem o organizacionom razvitku i drugim aspektima delovanja Saveza pelagićevaca, jer sam o tome već opširnije pisao u knjizi: *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920*, Beograd 1968, 112—123, 185—188; O istim problemima pisali su u većoj ili manjoj meri: Aleksandar Fira, (*Kongres ujedinjenja SRPJ(K) i Vojvodina*, Zbornik za društvene nauke Matice srpske, br. 22, Novi Sad 1959, 9), Ljubomir Milin (*Beli teror*, Novi Sad 1959), *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, (Beograd 1963, 39) i dr.

Revolucionarni komunistički savez pelagićevaca stvoren je u prvoj polovini marta 1919. godine na ilegalnom sastanku održanom na Stražilovu u Fruškoj Gori. Ideja o stvaranju ilegalne komunističke organizacije u Jugoslaviji potekla je iz kruga onih Jugoslovena učesnika oktobarske revolucije, koji su se u domovinu vratili kao organizovani komunisti.¹ Oni su bili najbrojnije zastupljeni na pomenutom ilegalnom sastanku, a kasnije su činili najbrojnije jezgro Saveza pelagićevaca. Pored povratnika iz Rusije, na sastanku su učestvovali i drugi predstavnici revolucionarno orijentisanog dela radničke klase, bez obzira na narodnost (među njima i dve žene), koji su u ovo vreme smatrani za proverene i odane klasne borce.² Tokom vremena ovaj deo članstva Saveza pelagićevaca postajao je sve brojniji. Kao kriterijum za prijem u Savez, uzimala se spremnost određene ličnosti da se u revolucionarnoj klasnoj borbi »založi svim bićem za pobedu oktobarskih principa».³

Pelagićevo ime uzeto je za simbol organizacije, jer se smatralo da je Vasa Pelegić bio »preteča modernog socijalizma« u jugoslovenskim zemljama i još uvek popularan zbog svog učenja i zbog svoje borbenosti. Cilj pelagićevaca bio je da u redove radničke klase Ju-

¹ O stvaranju Jugoslovenske komunističke grupe pri Centralnom komitetu Ruske komunističke partije (boljševika) vid.: И. Очак, *Из историй участия Югославян в борьбе за победу советской власти в России* (1917—1921 гг), *Октябрьская революция и зарубежные славянские народы*, Москва 1957, 275—278; Богумил Храбак, *Nastanak i obrazovanje Jugoslovenske komunističke grupe RKP(b) u proleće 1918. godine, Istorija XX veka, Zbornik radova IX*, Beograd 1968, 5—56. Pored toga vid.: Rezoluciju usvojenu na konferenciji Jugoslovenske komunističke grupe održanoj 16. maja 1918. u Moskvi i Statut usvojen 16. jula 1918. (Arhiv radničkog pokreta u Beogradu, Fond »Učesnici velike oktobarske revolucije«, 16(33) 1—3 i 16(33) 377—378. U daljem tekstu: ARP, UVOSR).

² O osnivačkom sastanku Saveza pelagićevaca pisalo je nekoliko učesnika sastanka, ali skoro ništa od toga nije objavljeno već se svi ti materijali čuvaju po raznim arhivima i muzejima kao memoarska građa. Najpotpunije podatke o sastavu delegata osnivačkog sastanka daje Nikola Grulović. On tvrdi da je na Stražilovu bilo prisutno 32 delegata, a poimenično pominje njih 29. Od toga broja iz Rusije su se vratili: Lazar Vukićević (štamparski radnik rodom iz Sombora), Franjo Drobni (poslastičarski radnik iz Osijeka), Ljubo Mojim (pisar iz Tomaševca), Andrija Mihajlović (molerski radnik iz Velikog Bečkereka — Zrenjanin), Lazar Bugarski (zemljoradnik iz Bukovca, Srem), Lazar Manojlović (građevinski radnik iz Novog Sada), Spasoje Stejić (molerski radnik rodom iz Turske Kanjiže — Novi Kneževac), Jovan Šipoš (obučarski radnik iz Borova kod Vukovara), Milivoje Mijatov (zemljoradnik iz Melenaca), Sava Lazić (opančarski radnik iz Lalića, Bačka), Žarko Tabaković (konobar iz Osijeka), Nikola Grulović (obučarski radnik rodom iz Beške, Srem), Nikola Vitas i Milan Govorčin. Od ostalih delegata treba pomenuti sledeće: Mladen Dunderov (zemljoradnik iz St. Futoga), Aleksandar Tajkov (tipografski radnik iz Zablja, Bačka, živeo u Slavonskoj Požegi), Nikodim Rafajlović (obučarski radnik iz Beograda), Petar Jeremić (verovatno misli na Bogdana Eremita zemljoradnika iz Melenaca), Mihalj Vič (radnik iz Čonoplje, Bačka, živeo u Novom Sadu), Aćim Grulović (iz Beške) i dr. (Никола Груловић, *Југословенски комунистички револуционарни савез „Пелагић“*, *Зборник Матице српске за друштвене науке* бр. 22, Нови Сад 1959, 119. U daljem tekstu: Н. Груловић, *Пелагићевци*). Na istom mestu Grulović pominje i dve žene. Ljubica Zaklanović (radnica iz Beške) primljena je 10. novembra 1918. u članstvo KP u Moskvi. Nije nam poznato kako je dospela u Rusiju, kada se vratila u zemlju, niti pak kvim se poslom bavila u Moskvi. (ARP, UVOSR, 16/33/553—555). Adela Pavošević je bila tekstilna radnica i poznata revolucionarka iz Osijeka. (Većina podataka o mestu rođenja i zanimanja ne nalaze se u Grulovićevom članku već smo ih prikupili iz drugih izvora).

³ Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Srbije (u daljem tekstu A-IRPS), neregistrovano, Lazar Vukićević, Sećanja.

goslavije unesu »svež, revolucionarni duh« poput spartakovaca u Nemačkoj i boljševika u Rusiji.⁴

Činjenica da su aktivni učesnici oktobarske revolucije bili osnivači Saveza pelagićevaca i činili njegovo jezgro morala je da ostavi traga u ideološkim koncepcijama i praktičnoj delatnosti pelagićevaca. Taj uticaj se jasno ogleda u programskim dokumentima usvojenim na stražilovskom sastanku, a može se pratiti i u njihovom kasnijem praktičnom radu.⁵ Već na tom prvom sastanku bili su izabrani za počasne članove predsedništva Lenjin, Bela Kun i drugi istaknuti vođi socijalističke revolucije,⁶ što nam na izvestan način pokazuje u kom pravcu su pelagićevci želeli da usmere svoj budući rad.

Pored ostalih rezultata, na osnivačkom sastanku pelagićevaca usvojeni su programska deklaracija, statut i određeni budući akcioni zadaci Saveza pelagićevaca. Pošto ovi dokumenti predstavljaju prvu i polaznu osnovu u radu pelagićevaca, u kojima se najviše oseća uticaj ideja i prakse oktobarske revolucije, to ćemo ih opširnije analizirati, ali ćemo istovremeno izložiti i njihov praktični rad, da bismo lakše mogli pratiti u kojoj je meri postojala saglasnost između njihovih teoretskih postavki i rada u praksi.

Referat i obrazloženje akcionog programa Saveza pelagićevaca podneo je Lazar Vukićević,⁷ koji će na ovom sastanku biti izabran za sekretara Izvršnog odbora Jugoslovenskog revolucionarnog komunističkog saveza pelagićevaca. Ne znamo detalje njegovog usmenog izlaganja, ali nam je zato poznata sadržina usvojene programske deklaracije pelagićevaca,⁸ što je svakako značajnije. Deklaracija je nešto kasnije štampana u Budimpešti pod naslovom *ŠTA HOĆE PELAGIĆEVCI?* i, po svojoj prilici, već na beogradskom kongresu ujedinjenja deljena delegatima, zajedno sa drugim agitacionim materijalom revolucionarne sadržine.⁹

⁴ Isto.

⁵ Napominjemo da su mnogi od organizovanih komunista-povratnika iz Rusije završili razne agitatorske kurseve. Najpoznatiji od kurseva bio je onaj pri CIK RKP(b), koji je do kraja novembra 1918. završilo 79 Jugoslovena. (ARP, UVOSR, 16/33/33—34, Izveštaj Jugoslovenske komunističke grupe za novembar 1918). Na ovim kursevima je, pored ostalog, izučavan Program RKP(b), sovjetski Ustav i dr. značajne stvari iz boljševičke teorije i prakse. Vid. i B. Hrabak, *Jugoslovenski agitaciono-partijski i vojno-starešinski kursevi i škole u Sovjetskoj Rusiji 1918—1921. godine*, Zbornik Historijskog instituta Slavonije, br. 5, Slavonki Brod 1967.

⁶ Н. Груловић, *Пелагићевци*, 119.

⁷ L. Vukićević je od 1911. pa do izbijanja prvog svetskog rata bio član vodstva Srpsko-bunjevačkog agitacionog odbora i jedno vreme urednik *Слободе*, organa Agitacionog odbora. Na kongresu ujedinjenja izabran je u Centralno partijsko veće, no tu funkciju takoreći da nije ni obavljao, jer je bio prinuđen da emigrira u Sovjetsku Mađarsku, da bi na taj način izbegao proganjanje od strane jugoslovenske policije. U Budimpešti je Vukićević bio neka vrsta delegata SRPJ(k) pri organima sovjetske vlasti i mađarske partije. Kada je Mađarska komuna ugušena početkom avgusta 1919. emigrirao je u Beč.

⁸ Glavni tvorac deklaracije po svojoj prilici je sam Vukićević. Kako su pelagićevci već u ovo vreme održavali intenzivne kurirske veze sa mađarskim komunistima u Budimpešti, to su rukopis deklaracije poslali u Peštu, gde je štampana u velikom broju primeraka, a potom ubačena u Jugoslaviju.

⁹ Prema pisanju novosadske *Слободе* 22. juna 1919, na Kongresu ujedinjenja deljeni su proglasi: »Šakom za grlo a kolenom na grudī«. Koliko je autoru poznato, takav poziv je sadržavala samo programska deklaracija. — Deklaraciju je u celini preštampano Nikola Grulović u navedenom članku (str. 120—124), odakle ćemo je i mi koristiti kao objavljeni dokumenat, uz posebnu napomenu da je reč o deklaraciji.

Programska deklaracija nije mnogo opširna ni sveobuhvatna, nije dovoljno precizna, pa čak ni pismeno sastavljena, ali zato imponuje njena borbenost i bezrezervno verovanje u pobedu svetske socijalističke revolucije. Ova pojava nije ni malo slučajna, jer kao što ćemo videti, pelagićevci su bili pre svega akciona i borbena organizacija, koja nije mnogo polagala na formu i razne rezolucije, već je težište stavljala na konkretan revolucionarni rad. Deklaracija se sastoji iz dva glavna dela i za razliku od programa SRPJ(k) i KPJ, koji u nekom obliku imaju minimalni i maksimalni program, sadrži samo maksimalne zahteve.

U prvom delu deklaracije izvršena je analiza uzroka, toka i posledica prvog svetskog rata, sa osobitim akcentom na prilikama u Austro-Ugarskoj i zemljama naslednicama i iz toga izvlači zaključak da budućnost čovečanstva leži u neizbežnoj promeni postojećeg društvenog sistema, tj. u zameni kapitalizma socijalističkim poretom putem diktature proletarijata. Da ne bi bilo sumnje kojim sredstvima pelagićevci žele da ostvare svoje ciljeve, u deklaraciji se ističe da bi bilo »bezumno« verovati da će se kapitalisti dobrovoljno pokoriti »socijalističkom verdiktu« (na ruskom: verdikt-sudska presuda T. M.) i da će se svojevolejno odreći svojine, profita i privilegija izrabljivanja. »Svaki otpor buržoazije mora se rušiti korak po korak govzdenom rukom i bespoštednom energijom«, ističe se u deklaraciji. »Nasilju buržoaske kontrarevolucije treba suprotstaviti revolucionarnu silu proletarijata (...) i u svako doba gotovost za akciju.¹⁰

U drugom delu programske deklaracije izloženi su konkretni zahtevi pelagićevaca posle pobeđe socijalističke revolucije u Jugoslaviji i podeljeni su u četiri grupe. U prvu grupu spadaju zadaci u pogledu odbrane tekovina revolucije, drugu grupu čine zadaci socijalno-političke prirode, treću grupu predstavljaju primarni ekonomski zahtevi i u četvrtoj su izloženi međunarodni zadaci jugoslovenskog proletarijata. Na ovom mestu bi bilo potrebno izložiti u osnovnim crtama ceo program boljševika i tekovine oktobarske revolucije, da bi se lakše napravilo poređenje između njih i zahteva pelagićevaca; međutim, odustajemo od te namere, jer smatramo da su opšta mesta iz programa boljševika dovoljno poznata, zbog čega ćemo se u toku izlaganja, uglavnom, samo pozivati na najbitnije momente iz njihove teorije i prakse.

U odeljku »Za odbranu revolucije« pelagićevci traže: 1) Razoružanje policije, oficira i neproleterskih vojnika tj. svih onih koji pripadaju vladajućoj klasi; 2) Konfiskovanje oružja i municije; 3) Naooružanje svih odraslih proletera, koji sačinjavaju radničku miliciju i obrazovanje Crvene garde, kao aktivnog dela milicije, za stalnu odbranu revolucije od kontrarevolucionarnih pokušaja; 4) Uništenje komandne vlasti oficira. Vojnici biraju starešine s pravom smenjivanja u svako doba i 5) Obrazovanje revolucionarnog suda koji će suditi svim kontrarevolucionarima.¹¹

Pošto u ovo vreme u Jugoslaviji nije došlo do socijalističke revolucije, to pelagićevci nisu imali prilike da primene svoje zahteve

¹⁰ Н. Грулов и, *Пелагићевци* (deklaracija), 120—122.

¹¹ Isto, 123; Upoređ. ovo sa stavovima Lenjina izloženim u Zadacima revolucije (objavljenim krajem septembra 1917) i u delu *Држава и револуција* (поглавље: 3. Uništenje parlamentarizma). (В. И. Лењин, *Изабрана дела*, том II, књига I, Београд 1950, 127, 131—132, 174—178).

u praksi. Međutim, iz njihovog akcionog programa i praktičnog rada jasno se vidi kojim putem su mislili da ostvare svoje ciljeve. Polazeći od činjenice da je većina pelagičevaca već posedovala izvesno revolucionarno iskustvo stečeno u Rusiji, od njih je traženo da to svoje iskustvo primene u novostvorenoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca. Od svih organizacija pelagičevaca zahtevano je da obavezno formiraju svoje vojne komitete koji će vrbovati radnike i siromašne seljake i od njih stvarati odrede Crvene garde. Organizacijama je, dalje, stavljeno u dužnost da »bilo kojim načinom i putem nabave raznovrsno oružje i odgovarajuću municiju za stvaranje rezerve«. Vojna organizacija je imala da se sprovede u zavisnosti od zadatka koji je trebalo da se izvrši. Uglavnom je trebalo pribeći formiranju trojki, petorki i udarnih grupa. Veće operativne jedinice imale su da se formiraju zavisno od cilja koji se imao ostvariti i od broja raspoloživog ljudstva. Pre preuzimanja vlasti od strane proleterijata, zadatak ovih jedinica bio bi da brane štrajkače i demonstrante od eventualnih napada najamnika, policije i žandarmerije.¹² Sasvim je razumljivo da su sve ove pripreme morale da se vrše u strogoj ilegalnosti, jer je kratak period postojanja Kraljevine SHS jasno pokazao da novi vlastodršci nemaju nameru tolerisati ni mnogo bezazlenije akcije proleterijata. Međutim, i ostale radničke organizacije su dolazile u sukob sa režimom zbog svoje delatnosti, pa ipak nisu pribegavale ilegalnom radu, što nam jasno pokazuje da kod pelagičevaca nije bilo presudno samo iskustvo stečeno na tlu Jugoslavije već i iskustvo boljševika iz perioda pre izbijanja oktobarske revolucije.

Na pomenutom osnivačkom sastanku Jugoslovenskog komunističkog revolucionarnog saveza pelagičevaca izabrano je i njegovo ilegalno vođstvo. Centralno vođstvo je činio Izvršni odbor od devet članova, u kome su se nalazili: Nikola Grulović (predsednik), Lazar Vukićević (sekretar), Nikola Kovačević, Vladimir Čopić, Mihalj Vič, Lazar Manojlović, Milan Govorčin, Milivoje Mijatov i Sava Lazić (kao članovi Izvršnog odbora).¹³ Pored Izvršnog odbora postojale su uglavnom ilegalne petorke, kao osnovni oblik organizacije, kojima su na čelu stajali predsednici i blagajnici.¹⁴ Ovakav oblik osnovne ilegalne organizacije postojao je od stvaranja Saveza pelagičevaca pa do početka avgusta 1919. godine i obuhvatao je uglavnom Vojvodinu i Slavoniju.

Sve do Kongresa ujedinjenja pelagičevci su delovali kao samostalna organizacija, ali u saglasnosti sa levim snagama u vođstvima postojećih socijaldemokratskih partija, koje su radile na ujedinjenju revolucionarno orijentisanog dela jugoslovenske radničke klase. Na beogradskom kongresu pelagičevci su stupili u Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista) i time preuzeli sve dužnosti i obaveze ostalih članova Partije, ali su zadržali i nešto specifično. Odmah posle Kongresa ujedinjenja otpočele su pripreme da se Savez pelagičevaca reorganizuje i po mogućnosti rasprostire svoju delatnost na celu teritoriju Jugoslavije i postane ilegalnim aparatom cele SRPJ(k). Ta

¹² Н. Груловић, *Пелагићевци*, 125.

¹³ Isto, 126.

¹⁴ Живко Топаловић, *Напад владе на југословенски социјалистички (комунистички) раднички покрет*. Нови Сад 1919, 28. (У даљем тексту: Ж. Топаловић, *Напад владе*): ARP, MG — II — 1 б/27, Никола Ковачевић, *Објашњења и одговори на нека питања* i MG — II — 1 б/28, Никола Ковачевић, Неки подаци о припремном раду за sazivanje Kongresa ujedinjenja.

reorganizacija je izvršena na novom ilegalnom sastanku održanom 4. i 5. jula 1919. godine u Novom Sadu. Na ovaj sastanak su bili pozvani najrevolucionarniji predstavnici radničke klase iz najvećeg dela Jugoslavije, ali je pozivu moglo da se odazove samo oko 80 delegata. Na sastanku nisu razmatrani niti usvajani nikakvi novi programski dokumenti već su u centru pažnje bili organizacioni problemi. Tom prilikom je cela Jugoslavija podeljena na 26 ili 28 okruga na čijem čelu su trebala da stoje okružna ilegalna rukovodstva. Nije nam poznato da li su ti okružni odbori imenovani već na ovom sastanku u sporazumu sa delegatima ili su pak nastali na neki drugi način. Ostaje činjenica da je sremski ilegalni okružni odbor delovao već u toku jula 1919. godine.¹⁵ Niža ilegalna organizaciona struktura ostala je i dalje u onom obliku kakva je zamišljena na stražilovskom sastanku. Izgradnja ilegalnog partijskog aparata nije dovedena do kraja. Na novosadskom sastanku nisu bili zastupljeni svi krajevi Jugoslavije, već uglavnom oni koji su i do tada imali ilegalne organizacije. Da bi se ilegalna mreža postepeno proširila na celu zemlju bilo je potrebno da protekne izvestan period mirnog organizacionog rada. Međutim, toga nije bilo, jer je krajem jula i početkom avgusta 1919. godine uhapšen najveći deo centralnog ilegalnog vođstva,¹⁶ upravo zbog revolucionarnog rada, te nije imao ko da ostvari postavljani cilj.

Za vreme relativno kratkotrajnog postojanja, Savez pelagićevaca je vršio, pored organizacionih, i druge konkretne tehničke pripreme za predstojeći oružani ustanak. Pored veoma intenzivne usmene i pismene agitacije u svim slojevima stanovništva, vršeno je prikupljanje oružja i municije u prilično širokim razmerama.¹⁷ Kako je oružje još uvek bilo kod naroda, jer vojska nije uspeła da ga oduzme, nije bilo teško doći do njega. Veliki deo oružja, municije i bombi pelagićevci su kupili od privatnih lica i vojnika pojedinaca.¹⁸ Najveće sume novca u ove svrhe dobijene su iz Sovjetske Mađarske, a manji deo je prikupljen u vidu raznih dobrovoljnih priloga od pelagićevaca i legalnih radničkih organizacija.¹⁹

Držanje vojske može da ima presudan značaj u svakoj revoluciji. Znajući za to i poštujući iskustvo oktobarske revolucije, pelagićevci su uložili velike napore da je izvuku ispod uticaja njenih starijina i pridobiju je na svoju stranu. U tom cilju su se služili usmenom i pismenom agitacijom i može se reći da su imali uspeha. Pela-

¹⁵ Ж. Топаловић, *Напад владе*, 36; Ljubomir Milin, *Belí teror*, Novi Sad 1959, 51—53; Arhiv Jugoslavije, (u daljem tekstu: AJ), Fond Ministarstva pravde, 74-144-20, Presuda Novosadskog sudbenog stola br. K. 1138/21 — 1919 od 23. XI 1919, Šandoru Jablonskom i drugovima; Josip Vidmar, *Prilozi građi za historiju radničkog pokreta i KPJ 1919. god.*, *Arhivski vjesnik*, II, Zagreb 1959, 198—200. (U daljem tekstu: J. Vidmar, *Prilozi građi*, II); ARP, O. Srbije, knj. VII, sv. 3, Nikola Kovačević, O radu grupe pelagićevaca; T. Milenković, *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920.*, Beograd 1968, 185—186.

¹⁶ *Radničke novine* (Beograd) br. 187, 10. VIII 1919, Divlja hajka na radnički pokret i br. 224, 21. IX 1919, Drugovima u Vojvodini; T. Milenković, *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920.*, 192—193.

¹⁷ Vojvodanski muzej radničkog pokreta, Arhiv. odeljenje, br. 1/1852, Izjava Julke Lazarević i Nikole Kovačevića, O Čakilju; AJ, Min. pravde, pomenuta presuda br. K. 1138/21—1919.

¹⁸ Isto; Istorijski arhiv Pokrajinskog komiteta SKS u Novom Sadu br. 18 877, Memoarska građa za kongres ujedinjenja (izjava J. Šipoša).

¹⁹ Isto, i ARP, Prvostepeni sud za grad Beograd K 1 I F, Optužnica protiv Spasoja Stejića i drugova,

gićevci i njima bliska organizacija — Jugoslovenska komunistička frakcija u Mađarskoj socijalističkoj republici — održavali su veze sa graničnim jedinicama srpske vojske prema Mađarskoj i sa garnizonima u Subotici, Novom Sadu, Petrovaradinu, Osijeku, Sarajevu, Zagrebu, Varaždinu, Mariboru i dr. mestima.²⁰ Pelagićevci su imali svoje ilegalne grupe sastavljene od vojnika i podoficira u garnizonima u Novom Sadu i Petrovaradinu.²¹ Predstavnici pelagićevaca su održavali ilegalne sastanke sa predstavnicima vojske i na njima izmjenjivali informacije i davali im direktive za rad. Na sastanku sa mornarima dunavske flote u Novom Sadu, ovi su obećali da će, umesto na Budimpeštu (ako za to dobiju naređenje) usmeriti svoje monitore protiv reakcionarne vlade u Beogradu.²²

Pored veza sa suvozemnom vojskom i rečnom mornaricom pelagićevci su kontaktirali sa zelenim kadrom u Fruškoj Gori i Krndiji. Oni su uspeli da ovom pokretu daju, u izvesnoj meri, specifično socijalno i revolucionarno obeležje (»crvena komita«) nastojeći da od njega stvore rezervu socijalističke revolucije.²³

Na političkom planu pelagićevci su u programskoj deklaraciji tražili kao najvažnije: »Uništenje odeljenih država« i stvaranje »jedne jugoslovenske socijalističke sovjetske republike«.²⁴ Ovaj zahtev zaslužuje da mu se pokloni veća pažnja, jer nam pokazuje da pelagićevci nisu pravilno tretirali nacionalno pitanje, što je u najmanju ruku čudno, s obzirom na to da im je bio poznat stav boljševika i iskustvo oktobarske revolucije u ovom pogledu.²⁵ Gornji stav je unesen u programsku deklaraciju gotovo u poslednjem trenutku. Jugoslovenski komunisti, učesnici oktobarske revolucije, došli su u zemlju sa federalističkim koncepcijama. Te svoje koncepcije o »federalivnom uređenju i nacionalnim pravima« bili su uneli i u svoj prvobitni nacrt programske deklaracije, usvojene još na sastanku biroa Jugoslovenske komunističke sekcije u Moskvi.²⁶

Pre polaska za Jugoslaviju, Lazara Vukićevića je primio Lenjin. U kratkom razgovoru Lenjin je samo preporučio balkanskim komunistima da se što čvršće među sobom povežu, jer će jedino na taj

²⁰ J. Vidmar, *Prilozi građi*, II, 159—166, 173—175, 176—179, 182—183, 198—200; VMRP, Arhiv. odel. br. 1/1852, Izjava J. Lazarević i N. Kovačevića, O Čaklji; ARP, O. Srbije, knj. VII, sv. 3, N. Kovačević, O radu grupe pelagićevaca; T. Milenković, *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920.*, 187—198.

²¹ Arhiv Bosne i Hercegovine, Fond Zemaljske vlade (ABiH, ZV) br. 6454, Akt Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine SHS Pov. br. 5288 od 5. VII 1919. — Zem. vladi u Sarajevu; J. Vidmar, *Prilozi građi*, II, 147; A-IRPS, br. 13.007, Aćim Grulović, Biografija; T. Milenković, *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920.*, 187.

²² Lj. Milin, *Beli teror*, 52; T. Milenković, *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920.*, 187.

²³ ABiH, ZV, br. 6454, Akt Ministarstva unutrašnjih dela Pov. br. 5288 od 5. VII 1919. — Zemaljskoj vladi u Sarajevu; T. Milenković, *Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920.*, 197—198.

²⁴ Н. Груловић, *Пелагићевци* (deklaracija), 123.

²⁵ Vid. o tome npr.: Projekt deklaracije o pravima radnog i eksploitisanog naroda, koji je Lenjin napisao prvih dana januara 1918. godine. Deklaraciju je potvrdio III Sveruski kongres sovjeta 11. januara 1918, a kasnije je ušla u Ustav RSFSR, usvojen na V Sveruskom kongresu sovjeta 10. jula 1918. godine, kao njegov sastavni deo. (В. И. Лењин, *Изabrana дела*, том II, књ. 1, 277—279).

²⁶ Н. Груловић, *Пелагићевци*, 120, 123; A-IRPS, br. 13.008, Sećanja Nikole Grulovića.

način postići uspeh u svojoj borbi i pomoći očuvanju Sovjetske Rusije.²⁷ Nije bilo reči o nacionalnim odnosima na Balkanu.

Na povratku u zemlju, Vukićević i Grulović su se zadržali u Budimpešti, gde su došli u dodir sa mađarskim komunistima, svojim starim poznanicima iz Rusije. Imali su i jedan duži sastanak sa Belom Kunom, na kome je bio prisutan i Filip Filipović, koji se u to vreme takođe nalazio u Pešti. Bela Kun je predložio da Budimpešta postane »neke vrste (komunistički T. M.) centar za jugoistočnu Evropu«, što Vukićević nije prihvatio. On je smatrao da novostvorena situacija u dunavskom bazenu ne pogoduje stvaranju centralizovanog komunističkog pokreta, ali je obećao da će jugoslovenski komunisti (povratnici), »nadahnuti idejama i metodama velike ruske revolucije«, održavati čvrste veze i koordinirati rad sa mađarskim drugovima, zavisno od situacije.²⁸ Vukićević ne pominje da je na ovom sastanku bilo reči o eventualnom stvaranju balkansko-podunavske federacije u slučaju pobeде socijalističkih revolucija na ovom području. Međutim, posle preuzimanja vlasti od strane proleterijata u Mađarskoj ova ideja će postati vrlo aktuelna,²⁹ iz čega bi se moglo zaključiti da nije bila nova i da je o njoj još ranije bilo govora.

Izvesno kolebanje među organizovanim povratnicima iz Rusije u pogledu forme državnog uređenja, a u vezi s nacionalnim problemima, nastala su odmah po povratku u zemlju. Došavši u Beograd, sredinom februara 1919. godine, Vukićević i Grulović su došli u dodir sa rukovodećim ljudima Srpske socijaldemokratske partije, upoznali ih sa svojim stavovima, između ostalog i sa stavom o nacionalnom pitanju. Najinteresantnije držanje u ovoj situaciji imao je Filip Filipović, koji je već u drugoj polovini 1917. u Beču postao član RKP(b), a u ovom trenutku, zajedno sa Vladimirom Čopićem i Nikolom Kovačevićem, činio opštezemaljsku ilegalnu rukovodeću »trojku« za celu Jugoslaviju.³⁰

On se po nacionalnom pitanju u Jugoslaviji izjasnio dvojako. Rekao je da se »ne protivi konstataciji da su Srbi, Hrvati i Slovenci tri naroda«, ali je za Crnogorce i Makedonce rekao da ne predstavljaju nikakve posebne nacije i da je kao i većina »raspoložen za centralizam«. Sa njegovim mišljenjem su se složili i svi ostali prisutni rukovodioci Srpske socijaldemokratske partije, a neki od njih su izjavili da bi bilo nepopularno utvrđivati postojanje više nacija«. Uglavnom stalo se na stanovište da je od svih jugoslovenskih naroda prihvaćeno nacionalno jedinstvo i da pelagićevci to u svojoj deklaraciji treba da konstatuju. Vukićević i Grulović su se pokolebali, prihvatili sugestiju, izmenili svoj prvobitni principijelni stav o federativnom uređenju i zamenili ga centralizmom.³¹ Pored pomenutog sastanka u Beogradu, sličan sastanak je održan i u Osijeku sa nekim

²⁷ A-IRPS, L. Vukićević, Sećanja.

²⁸ Isto.

²⁹ Л. Кёваго, Попытка интернационального решения национальных проблем в Юго-восточной Европе в 1919 году, *Nouvelles études historiques*, II, Budapest 1965, 257.

³⁰ Kratka autobiografija B[oška] Boškovića, člana IKKI [Izvršnog komiteta Komunističke internacionale] (Filipovića F[ilipa] V[asiljevića]) (priredila U. Vujošević), Prilozi za istoriju socijalizma, knj. 3, Beograd 1966, 358—359; Bogumil Grabak, *Jugosloveni učesnici oktobarske revolucije i stvaranje KPJ*, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini*, knj. III (za 1965—1966), Priština 1966, 116, 126.

³¹ Н. Груловић, *Пелагићевци*, 116.

predstavnicima revolucionarnijeg dela Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Ti predstavnici su se takođe izjasnili protiv federalizma, a za centralizam, što je za komuniste povratnike iz Rusije predstavljalo veliko iznenađenje.³² Ovaj momenat je naročito uticao da su pelagićevci prihvatili pomenutu strogo centralističku formulaciju.

Kao što se vidi, pelagićevci su postupili oportunistički. Napustili su federalističke koncepcije ne zato što su bili ubeđeni da su one pogrešne, već zbog toga što su poverovali da će ideja centralizma privući više proletera u njihove redove. Kada se govori o stavu pelagićevaca i predstavnika socijaldemokratskih stranaka, prema nacionalnom pitanju i problemu državnog uređenja zemlje, treba imati u vidu da ti problemi nisu bili ni malo prosti i jednostavni za rešavanje, kako bi to iz današnje perspektive moglo izgledati, već su njihovi koreni bili duboki i veoma složeni.

Mi se, iz razumljivih razloga, ne možemo na ovom mestu zadržavati na istorijskom prilazu jugoslovenskih socijaldemokratskih stranaka pomenutim problemima, već samo konstatujemo da je celokupna jugoslovenska radnička klasa, uglavnom, sa oduševljenjem pozdravila stvaranje Kraljevine SHS, ne poklanjajući gotovo nikakvu pažnju metodi i postupku prilikom ostvarenja tog čina. Izrazit primer u tom pogledu pruža nam Socijaldemokratska stranka Srbije. U poznatom »Stanovištu« SSDP objavljenom 2. decembra 1918. o tome se kaže: »Srbi, Hrvati i Slovenci su jedan narod, jer imaju jedan jezik i jednake ostale etničke osobine. Oni se kao jedan narod i osećaju i ujedinjenje žele. Otuda je njihovo ujedinjenje u jednu nacionalnu državu velika politička, ekonomska i kulturna potreba, koja je van svake diskusije.«³³ Kao što se vidi, SSDP je toliko želela ujedinjenje jugoslovenskih naroda u jednu državnu celinu da nije pravila pitanje od načina kako je ono izvršeno. Ona, čak, nije uviđala da su Srbi, Hrvati i Slovenci posebni narodi, a postojanje Makedonaca i Crnogoraca nije ni konstatovano. Poznati stavovi Prve balkanske socijalističke konferencije o nacionalnim problemima na Balkanu uneseni su u »Stanovišta« tek iz formalnih razloga i na drugom mestu, jer su shvatani kao utopizam i stvar daleke budućnosti. O tome se ovde kaže: »Naše nacionalno ujedinjenje će dobiti pravu vrednost tek ujedinjenjem svih balkanskih naroda u federaciji balkanskih republika i stvaranjem mogućnosti za mirne sporazume i federacije sa ostalim susednim narodima«. Žurba da se prihvati centralističko ujedinjenje jugoslovenskih naroda ostvareno od strane buržoazije, poticala je iz shvatanja socijalne demokratije da se nacionalnim ujedinjenjem jugoslovenskih naroda sužava i pročišćava front klasne borbe, tj. buržoaziji se oduzima mogućnost da obmanjuje radnike propagandom o potrebi borbe za nacionalno oslobođenje i ujedi-

³² A-IRPS, br. 13.008, Sećanja N. Grulovića; — Nije nam poznato kada je održan ovaj sastanak u Osijeku i ko je poimence na njemu sudelovao. Znamo da je Miloš Trebinjac održao u Osijeku 22. decembra 1918. predavanje o Načelu narodnosti i socijalnoj demokratiji. Njegovo izlaganje je, pored ostalog, sadržavalo zahtev najpunijeg jedinstva »troimenog, ali jednog jedinstvenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca«. (*Radničke novine*, Osijek, br. 1—3, 1, 9, i 16. I 1919). U članku se ništa ne kaže da li je posle predavanja bilo diskusije ili kakvog sastanka o ovom pitanju.

³³ *Историјски архив Комунистичке партије Југославије*, том III, Београд 1950, 313; N. Grulović, *Jugosloveni u ratu i oktobarskoj revoluciji*, Beograd 1962, 282.

njenje. Sada je, prema tom shvatanju, čitava borba između vladajuće buržoazije i radničke klase imala da se usmeri na čisto klasni teren.³⁴ Sem toga, kod vođstva SSDP je postojalo uverenje da će ostvareni državni centralizam ojačati klasnu borbu proletarijata, dok bi federalizam i autonomizam razbio jedinstvo radničke klase i oslabio njen klasni front. Gledani u svetlu napred rečenog, stavovi Filipa Filipovića nisu nimalo slučajeni i improvizovani; oni u izvesnoj meri predstavljaju korak bliže k pravilnom postavljanju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, jer utvrđuju postojanje različitih nacija. Na kraju je potrebno istaći da je Kraljevina SHS bila novostvorena država u kojoj radnička klasa još nije posedovala nikakvo iskustvo o hegemonskičkim težnjama jedne nacije nad ostalim, dok je u carističkoj Rusiji bio sasvim suprotan slučaj. Iskustvo i praksa boljševika u rešavanju nacionalnih problema bili su poznati vođstvu SSDP ali su, s obzirom na rečeno, smatrani nepodobnim za jugoslovenske konkretne prilike.

Iako su u programskoj deklaraciji usvojili centralističke koncepcije, ideja federalizma je i dalje ostala živa u svesti mnogih pelagićevaca. Kada su nakon nepune dve godine obavljani izbori za Ustavotvornu skupštinu i kada je u Komunističkom poslaničkom klubu otpočela diskusija o prednacrtu ustava, samo su se bivši pelagićevci (a sada poslanici) i četiri slovenačka komunistička poslanika izjasnili protiv centralizma a za federalizam, ali nisu uspeali da se izbore za svoje stavove, jer su ostali u manjini.³⁵ Kao što smo napred istakli, pelagićevci nisu imali nikakvih nacionalnih predrasuda. Za njih nije bila merodavna nacionalna pripadnost pojedinca, već visina njegove klasne svesti i gotovost da u borbi ide do kraja. U njihovim organizacijama su uporedo delovali Srbi, Hrvati, Mađari, Nemci i druge narodnosti. Uostalom, pelagićevci su pod jedinstvenom jugoslovenskom socijalističkom sovjetskom republikom podrazumevali takvu državnu zajednicu u kojoj će svi njeni članovi (izuzimajući kontra-revolucionare) biti potpuno ravnopravni.

Na političkom planu pelagićevci, dalje, traže: 1) Uništenje svih političkih organa buržoaske vlasti i njihovu zamenu sa predstavnicima radničkih, seljačkih i vojničkih veća. Izbor ovih veća vrši se po preduzećima, odnosno četama, a pravo biranja imaju svi odrasli proleter i oba pola. Radnici, seljaci i vojnici imaju pravo da opozovu u svako doba svoje predstavnike, ukoliko ovi ne rade u interesu svojih birača; 2) radnici, seljaci i vojnici vrše izbor delegata za Centralni savet radničkih, seljačkih i vojničkih veća, koji treba da izabere Izvršni odbor kao najviši organ zakonodavne i izvršne vlasti; 3) Saziv Centralnog saveta mora se vršiti bar svaka tri meseca; 4) Pravo je Izvršnog odbora da postavlja i smenjuje narodne poverenike, kao i službenike pri centralnim ustanovama; 5) Ukidanje svih staleških razlika. Politička i socijalna ravnopravnost polova.³⁶

Nije potrebno vršiti neke duboke analize da bi se otkrila velika sličnost između pomenutih političkih zahteva Saveza pelagićevaca i onih koje su isticali boljševici pred revoluciju i u toku oktobarske revolucije. Razlika je više u stilu i jeziku (reč deputat zamenjena je rečju predstavnik, a sovjat rečju veće) a manje u suštini zahteva,

³⁴ Isto.

³⁵ A-IRPS, br. 13 008, Sećanja N. Grulovića

³⁶ Н. Груловић, *Пелагићевци* (deklaracija), 123.

što nedvosmisleno ukazuje na tendenciju kopiranja boljševičkog iskustva.

Od socijalnih zahteva u programskoj deklaraciji se ističu sledeći: 1) Uvođenje radikalnog socijalnog zakonodavstva; 2) Skraćivanje radnog vremena na 6 časova dnevno u cilju onemogućavanja besposlice i imajući u vidu fizičku iscrpenost proletarijata u poslednjem svetskom ratu; 3) Rekvizicija svih rezervi hrane radi osiguranja narodne ishrane i 4) Korenita reorganizacija ishrane, vlasništva nad stanovima, sanitetske i vaspitne službe u duhu proleterske revolucije.³⁷

Pored političkih i socijalnih zahteva pelagićevci su postavili i izvestan broj ekonomskih zahteva, koje je trebalo ostvariti odmah po uspostavljanju diktature proletarijata. Neki od tih zahteva su pomenuti samo u programskoj deklaraciji i više nisu razrađivani, dok su drugi doživeli čitavu genezu razvitka.

U prvu grupu spadaju zahtevi da se konfiskuju sva imanja i prihodi dinastija u korist društva, da se ponište svi državni dugovi i ratni zajmovi, da se eksproprišu sve banke, rudnici, saobraćajna sredstva, sva krupnija industrijska i trgovačka preduzeća. U svim preduzećima će se izvršiti izbor naročitih odbora u čiju će nadležnost doći uređenje (u sporazumu sa radničkim većima) unutrašnjih odnosa u preduzeću, regulisanje uslova rada, kontrola nad proizvodnjom i najzad — uprava preduzećem.³⁸

U pogledu vlasništva nad zemljom, pelagićevci su usvojili zahtev da se izvrši eksproprijacija svih srednjih i velikih zemljišnih poseda. Širom zemlje će se obrazovati zemljoradničke komune pod jednom centralnom upravom. Sitni posedi se ostavljaju njihovim vlasnicima dok se oni dobrovoljno ne sjedine sa socijalističkim komunama. Međutim, odmah zatim postavlja se novi zahtev koji u nekoliko protivureči pomenutom, tj. traži se konfiskacija svega imanja (a tu spada i zemlja) iznad određene granice, koju će utvrditi Centralni savet.³⁹

Mada se izloženi zahtevi ne odnose na postojeću konkretnu situaciju u kojoj su pelagićevci delovali, već na vreme kada proletarijat bude preuzeo vlast u svoje ruke, ipak su bili višestruko pogrešni. Pre svega u njima nema ničega što bi mobilisalo agrarni proletarijat (bezemljaše), koji su bili naročito brojni u Vojvodini, Slavoniji, Prekomurju i Međumurju, a koji su mogli postati, ako ne nosioci, a ono prva rezerva socijalističke revolucije. Sitnim sopstvenicima se garantuje njihov posed, ali se bezemljašima ne obećava ništa. Oni su verovatno i u socijalizmu imali da ostanu poljoprivredni radnici, ali više ne kod veleposednika već u zemljoradničkim komunama, što nije bilo u skladu sa razvitkom proizvodnih snaga i stepenom razvitka klasne svesti kod tih radnika.⁴⁰ Programska deklaracija uopšte ne pominje nikakvu podelu veleposeda u vlasništvo ili na obrađivanje bezemljašima ili siromašnim seljacima, čime bi se ovi čvrsto vezali uz diktaturu proletarijata i branili je od eventualnih

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, 123—124; Upored. ovo sa Lenjinovim Projektom dekreta o socijalizaciji narodne privrede i Projektom deklaracije o pravima radnog i eksploataisanog naroda. (В. И. Лењин, *Изабрана дела*, том II, књ. I, 263—265, 272—279).

³⁹ Н. Груловић, *Пелагићевци* (deklaracija), 124.

⁴⁰ Vid. kako je na slične probleme u Rusiji gledao Lenjin. (В. И. Лењин, *Изабрана дела*, том II, књ. 2, 341—351).

kontrarevolucionarnih pokušaja. Dalje, u deklaraciji nema ni reči o tome kako će se razrešiti nasleđeni feudalni i polufeudalni odnosi, koji su pritiskivali seljake u jednoj trećini novostvorene Kraljevine SHS. S obzirom na to da su pelagićevci bili poreklom pretežno iz »preka«, najverovatnije je da nisu bili dovoljno upoznati sa agrarnim problemima Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Sandžaka, Makedonije, Kosova i Metohije, pa stoga ovi nisu ni našli mesta u programskoj deklaraciji. Njihov agrarni program ima i drugih nedostataka, ali se na njima nećemo zadržavati, već ćemo pokušati da utvrdimo poreklo nečim pomenutih stavova.

Pelagićevcima je nesumnjivo bio vrlo dobro poznat načelan stav boljševika prema agrarnoj reformi i seljaštvu uopšte, a bila im je poznata i njihova praksa,⁴¹ ali je ipak nisu usvojili. Da bi nam ovo odstupanje bilo jasno potrebno je istaći da su jugoslovenski i mađarski komunisti čvrsto sarađivali još u vreme dok su se nalazili u Rusiji. Ta korisna praksa je nastavljena i posle njihovog povratka u svoje zemlje. Kako su mađarski komunisti bili brojniji, organizovaniji i ideološki uzdignutiji, logično je što su se jugoslovenski komunisti ugledali na njih, kopirali ih, pa čak i ono što je bilo pogrešno. Mađarski komunisti su imali nepravilan stav prema agrarnoj reformi i seljaštvu i taj svoj neispravan stav su dosledno sproveli u praksi posle uspostavljanja diktature proletarijata u Mađarskoj.⁴² Ta činjenica je nesumnjivo olakšala gušenje Sovjetske republike i loše je delovala kao primer na agrarni proletarijat susednih zemalja. Mađarski komunisti su, verovatno, pošli od fakta da, za razliku od

⁴¹ Boljševici su tokom vremena menjali svoj stav prema agrarnom pitanju i prema seljaštvu uopšte, zauzimajući sve pravilniji stav. Tako je Lenjin u prvoj polovini oktobra 1917. (dakle, pred izbijanje oktobarske revolucije) pišući o *Zadacima revolucije*, pored ostalog, zahtevao da: »Sovjetska vlada (...) odmah (...) proglasi privatnu svojinu na spahijsku zemlju ukinutom bez otkupa i da preda tu zemlju na upravljanje seljačkim komitetima dok Ustavotvorna skupština ne donese rešenje«. (В. И. Лењин, *Изабрана дела*, том II, књ. 1, 129). Kao što se vidi, uoči izbijanja revolucije, još uvek se ne obećava davanje zemlje seljacima na obrađivanje, već se predaje seljačkim komitetima na upravljanje. Međutim, seljaštvo je u toku oktobarske revolucije u praksi rešilo pitanje vlasništva nad zemljom na drugoj osnovi, tj. podelilo je zemlju među sobom, što su i boljševici morali da sankcionišu. U *Seljačkoj instrukciji o zemlji*, koja čini sastavni deo poznatog *Dekreta o zemlji*, usvojenoj na II Sveruskom kongresu sovjeta 8. novembra 1918, pitanje zemlje je rešeno na sledeći način: 1) »Pravo privatne svojine na zemlju ukida se za uvek; ... Sva zemlja: državna, krunska, kabinetska, manastirska, crkvena, posesiona, fideikomisna, privatnosopstvenička, opštinska i seljačka itd. izvlašćuje se bez oštete, pretvara se u svenarodnu imovinu i prelazi u uživanje svih koji na njoj rade«. 8) ... »Raspodelom zemlje među trudbenike rukovode mesne i centralne samouprave, počevši od demokratski organizovanih nestaleških seoskih i gradskih opština pa sve do centralnih oblasnih ustanova«. Inače Dekret o zemlji nalaže da se »Zemlja običnih seljaka i običnih Kozaka ne konfiskuje (...)«. (В. И. Лењин, *Изабрана дела*, том II, књ. 1, 244—248).

⁴² Revolucionarni savet Mađarske komune, svojom naredbom br. 39 od 3. aprila 1919. godine, regulisao je vlasništvo nad zemljom na sledeći način: ... »2) Svi srednji posedi i veleposedi, sa svim objektima, živim i mrtvim inventarom, zajedno sa poljoprivredno-industrijskim objektima, bez ikakve oštete prelaze u vlasništvo proletherske države. 3) Mali i patuljasti posedi zajedno sa pripadajućom kućom i sporednim zgradama ostaju i nadalje kao dosad u privatnom vlasništvu... 5) Zemljoposedi preuzeti u društveno vlasništvo predaju se na zadružnu obradu agrarnom proletarijatu koji se bavi zemljoradnjom... 7) Proizvodnjom velikih i malih ekonomija rukovodi Narodni komesarijat za poljoprivredu, a kontrolu vrše sami sovjeti«. (Гал Ђерђ, *Документациони прилог једној историјској читаници, Историјски гласник* бр. 2—3, Београд 1964, 238).

spahiluka u Rrsiji, u Mađarskoj dominira kapitalistički veleposed, koji se obrađuje na savremen, moderan način i da bi svaka njegova parcelacija značila nazadovanje produkcije. Dakle, uzimali su u obzir trenutne ekonomske momente, ali su gubili iz vida trajne interese revolucije. Pošto su u jugoslovenskim oblastima preko Save i Dunava vladali slični agrarni odnosi kao u Mađarskoj, postaje nam jasno zašto su pelagićevci prihvatili pogrešno stanovište mađarskih komunističara. Uporedimo li programsku deklaraciju pelagićevaca i pomenutu naredbu Revolucionarnog saveta Mađarske Sovjetske Republike videćemo da među njima postoji upadljiva sličnost; zapravo naredba je uglavnom samo opširnija, jasnija i bolje razrađena od deklaracije.

Potrebno je istaći da pelagićevci nisu ostali tvrdokorno kod svog prvobitnog agrarnog programa, već su ga modificirali i u izvesnoj meri se približili stavovima boljševika, ali ipak nikada nisu dospeli na potpuno pravilne pozicije. Ta promena stava prema agrarnoj reformi naročito je došla do izražaja na Kongresu ujedinjenja, na kome su učestvovali i predstavnici pelagićevaca. Prema jednom pismu Vukićevića, Ivana Matuzovića i Franje Ljuštine, na Kongresu »nije bilo nikakvih neslaganja« između pelagićevaca i ostalih delagata »ni po jednoj tački dnevnog reda«. »Izuzetak predstavlja, — kaže se dalje u pismu — pitanje 'agrarne reforme', o kome je referat podneo (...) Dragiša Lapčević, koji je predlagao rešavanje agrarnog pitanja raspodelom zemlje, domova i inventara bez naknade. Apsolutna većina kongresa stala je na tačku gledišta naše sekcije (tj. pelagićevaca T. M.): da je u selima neophodno organizovati seoska veća, koja su jedino kompetentna da odrede način raspodele zemlje i inventara koji uz nju pripada. Naša sekcija je, videvši da je ogromna većina kongresa protiv rezolucije (...) Lapčevića, povukla svoju rezoluciju pod uslovom da (...) Lapčević izmeni svoju. Ali on to nije učinio izjavljujući da neće izmeniti ni jednu 'jotu'. Imajući u vidu aktivnost (...) Lapčevića u prošlosti, mi smo se odrekli svoje rezolucije samo zato da bi sačuvali (...) Lapčevića uz nas u budućem radu.«⁴³

Treba imati u vidu da je ovde reč o tekućoj agrarnoj reformi, dok se deklaracija odnosi na period posle osvajanja vlasti od strane proletarijata. U svojoj usmenoj i pismenoj agitaciji pelagićevci su zauzimali stavove koji se razlikuju od onih iznesenih u programskoj deklaraciji kao i stavova izloženih na Kongresu ujedinjenja. U toku 133 dana, koliko je postojala Mađarska sovjetska republika, u Mađarskoj je štampano više od 50 različitih letaka, proglasa, brošura i sl. agitacionog materijala i sve to u milionskom tiražu rasturano u Jugoslaviji. Ovom vrstom agitacije su naročito bile zahvaćene oblasti severno od Save i Dunava tj. Vojvodina, Slavonija i Hrvatsko Zagorje, ali je agitacioni materijal dopirao i u udaljenije krajeve. Za rasturanje ovog materijala korišćena su sva raspoloživa sredstva, a naročito revnosni u tom poslu bili su pelagićevci.⁴⁴ Vidno mesto u toj agitaciji zauzimala je agrarna reforma. Međutim, po ovom pitanju je dolazilo do raskoraka u agitaciji. U izvesnom broju proglasa traži se da zemlja pripadne samo onima koji je svojim rukama obrađuju i obećava da će proleterska vlast »oteti zemlju grofovima,

⁴³ ARP, Fond Komunističke internacionale 4/I, Pismo L. Vukićevića, I. Matuzovića i F. Ljuštine od 21. oktobra 1919. iz Beča Kominterni.

⁴⁴ Vid.: o tome opširnije T. Milenković, *Međusobne veze*, 7—14.

baronima i vlastelinima« i dati je obrađivačima.⁴⁵ U drugim proglašenjima se obećava isto i pozivaju siromašni seljaci i bezzemljaši da osnuju »vijeća seoskih radnika« koja će sama razdeliti zemlju bez davanja odštete bivšim vlasnicima. »Ugledajte se na svoju braću u susjednoj Ugarskoj i velikoj Rusiji«, stoji dalje u proglašenju.⁴⁶ Pored ovakvih stavova, koji nesumnjivo znače korak bliže k pravilnom postavljanju agrarnog pitanja susrećemo se i sa drugima koji prosto preporučuju kopiranje mađarske prakse.⁴⁷ Većina ovih letaka je nepotpisana, a manji broj je označen kao delo Jugoslovenske komunističke stranke (ili slične organizacije) mada se uvek misli na Jugoslovensku komunističku frakciju u Mađarskoj. Izvestan broj letaka i proglašenja na srpskohrvatskom jeziku izdali su različiti organi Mađarske sovjetske republike. Izgleda da su oni autori najvećeg broja letaka u kojima se prosto propagira kopiranje mađarske sovjetske prakse. Sačuvan je jedan od retkih letaka, potpisan od strane pelagićevaca, u kome se pozivaju radnici i seljaci da se udruže; da oružje, kojim su se do tada borili, okrenu protiv kapitalista — svojih zajedničkih neprijatelja i pokore ih svojoj proleterskoj diktaturi. Za nas je naročito interesantan onaj deo letka u kome se traži sva zemlja za zemljoradnike, sve fabrike, rudnici i mašine »sve što čekić, kosa i plug dobijaju, sve to pripada (. . .) radniku«. ⁴⁸ Mada agrarni program u pomenutom letku nije dovoljno razrađen, ipak i onakav kakav je, daje mogućnost pridobijanja siromašnih seljaka i bezzemljaša na stranu diktature proleterijata. Da su se pelagićevci približili pravilnom stavu prema seljaštvu jasno nam pokazuje onaj deo letka u kome se pozivaju radnici i seljaci da ujedine svoje snage u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. S obzirom na nerazvijenost industrije u Jugoslaviji, pa prema tome i na malobrojnost industrijskog proleterijata, jedinstveni istup radnika i siromašnih seljaka u eventualnom oružanom ustanku, bio je neophodna pretpostavka svakom uspehu. Kratak period praktičnog delovanja pelagićevaca pokazuje da su oni postupno korigovali svoj stav prema agrarnoj reformi i seljaštvu i da bi, verovatno, tokom vremena, došli na još pravilnije pozicije.

U poslednjem, četvrtom delu programske deklaracije, pelagićevci izlažu svoje međunarodne zadatke. Kao najvažnije oni traže da se »odmah« uspostavi veza sa svim inostranim »bratskim komunističkim partijama u cilju da se socijalistička revolucija postavi na internacionalnu osnovu, jer se trajni mir može zaključiti i obezbediti, samo putem međunarodnog bratstva revolucionarnih pokreta svetuskog proleterijata«. Na kraju se konstatuje da su pelagićevci »u svakoj fazi revolucije« zagovornici »krajnjeg cilja socijalizma« i predstavljaju u svim nacionalnim pitanjima »interes proleterske svetske revolucije«. ⁴⁹

⁴⁵ J. Vidmar, *Prilozi grafi II*, 117—118.

⁴⁶ Isto, 141—144.

⁴⁷ Josip Mirnić, *Leci Jugoslovenske frakcije Međunarodne socijalističke federacije u Mađarskoj komuni*, *Arihivist* br. 1, Beograd 1962, 25, 28.

⁴⁸ *Vojvodina u borbi*, *Novi Sad* 1963, 30; — Stil pisanja, kao i upotreba ruskih reči upućuje nas na zaključak da je letak nastao verovatno, iz pera nekog učesnika oktobarske revolucije. Postoji mogućnost da je on loš prevod nekog letka sa ruskog jezika — letka koji je u Rusiji odigrao određenu ulogu pa je kao pogodan preveden na naš jezik i ubačen u Jugoslaviju. Ovakvi slučajevi nisu bili retki. Najmanje je verovatno da je letak napisao neki pelagićevac u Jugoslaviji.

⁴⁹ Н. Груловић, *Пелагићевци* (deklaracija), 124.

U dosadašnjem izlaganju više puta smo ukazali na činjenicu da su pelagićevci usvojili samo maksimalni program i utvrdili svoje zadatke, uglavnom, posle rušenja kapitalističkog društvenog sistema. Isto tako istakli smo da su pelagićevci čvrsto verovali ne samo u pobedu socijalističke revolucije u Jugoslaviji već i u skorbu svetsku socijalističku revoluciju. Istorija je pokazala da su njihova očekivanja bila nerealna i preterana, ali je ipak potrebno utvrditi otkuda ona vode poreklo. Da bismo to ustanovili moramo prvo videti kakva su shvatanja u ovom pogledu vladala u Rusiji u vreme dok su se inicijatori stvaranja ilegalne komunističke organizacije u Jugoslaviji nalazili tamo.

Odmah treba istaći da su u Rusiji 1918. godine bili nedovoljno objektivno obavešteni o uslovima za socijalističku revoluciju, kako u okvirima Evrope, tako i u okvirima Austro-Ugarske, a ona obaveštenja sa kojima se raspolagalo nisu bila potpuno tačna. Polazeći od situacije u Rusiji, smatralo se da slična situacija vlada u celom svetu, a to je u stvari više bila želja ruskih revolucionara nego odraz objektivne stvarnosti. U Rusiji se tačno znalo za saradnju većine radničkih vođstava sa nacionalnim buržoazijama u Austro-Ugarskoj, i od njih se nisu ni očekivali nikakvi revolucionarni poduhvati, ali su se zato velike nade polagale u spontane akcije radnika i seljaka.⁵⁰ Ne potcenjujući ove akcije treba odmah istaći da su one bile među sobom nepovezane i da im je nedostajalo svesno revolucionarno usmeravanje, što znači da se sa njima nije moglo ni računati kao sa pokretačima revolucije. Sem toga, gubilo se iz vida da poraz Austro-Ugarske ne znači i poraz svih njenih naroda; naprotiv, neki od tih naroda priželjkivali su taj trenutak, očekujući od njega svoje nacionalno oslobođenje i popravku svog celokupnog ekonomskog i socijalnog položaja. Kada je došlo do raspada Habzburške monarhije i stvaranja nekoliko novih samostalnih država, neke od njih su se našle u pobjedničkom taboru; a to je nesumnjivo doprinelo da se u proletarijatu tih zemalja pojavi iluzija da će sa nacionalnim oslobođenjem uslediti i olakšanje njihovog ekonomskog i socijalnog položaja. Bilo je potrebno da protekne dosta vremena da bi se ove iluzije razbile. Zbog nedovoljne obaveštenosti o pravom stanju u Podunavlju došlo je (u drugoj polovini oktobra 1918. godine) do pogrešne Lenjinove procene situacije na tom području. Naime, on je prognozirao da se buržoazije malih država, na koje se raspala Austro-Ugarska, ni u kom slučaju neće moći održati na vlasti i da će njihova vladavina biti samo »kratka prolazna pojava, jer radnička revolucija svuda kuca na vrata«.⁵¹ Isto mišljenje je vladalo i među inostranim komunistima, koji su se u to vreme zatekli u Rusiji, pa i među Jugoslovenima. *Всемирная революция* organ jugoslovenskih komunista u Rusiji, pisala je još 8. juna 1918. godine da »jasni znaci« govore kako će revolucija u Austro-Ugarskoj doći »vrlo skoro«. Koliko je bilo čvrsto verovanje jugoslovenskih komunista u Rusiji u mogućnost pobjede socijalističke revolucije kod kuće, vidi se i po tome što je pomenuti Lazar Manojlović, na sednici Jugoslovenskog

⁵⁰ ARP, UVOSR, 16/33/544—557, Zapisnik sa osnivačkog sastanka Komunističke partije (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca održanog 5. novembra 1918. u Moskvi; A-IRPS, L. Vukićević, Sećanja, ARP, MG-II-1 b/28, N. Kovačević, Neki podaci o pripremnom radu za saziv Kongresa ujedinjenja; *Sociáls Forradalom*, 28. IX 1918.

⁵¹ В. И. Ленин, *Сочинения*, том 28, Москва 1955/4, 94—95.

centralnog komiteta u Moskvi (10. novembra 1918), predlagao da se Jugoslovenski komunistički puk u Rusiji ojača jugoslovenskim borcima iz drugih jedinica Crvene armije i kada dođe pogodan momenat uputi preko Ukrajine i Rumunije u Jugoslaviju, gde bi postao jezgro Jugoslovenske crvene armije.⁵²

Ocenjujući da se Jugoslavija nalazi u predvečerju socijalističke revolucije, jugoslovenski komunisti-povratnici, a kasnije pelagićevci, namenili su sebi ulogu varnice koja treba da izazove revolucionarni požar. Samo tako se mogu shvatiti njihove pripreme u Moskvi koje su išle dotle da su globalno planirali ko će iz njihovih redova zauzeti određeno mesto u budućoj revolucionarnoj jugoslovenskoj vladi.⁵³

Došavši u svoju zemlju jugoslovenski komunisti su se suočili sa situacijom koja nije bila u svemu podudarna sa njihovim predstavama. Naročito u prečanskim krajevima, postojalo je buntovno raspoloženje kod seljaštva, zbog otezanja sa radikalnim rešenjem agrarnih problema. Među gradskim stanovništvom takođe je bilo velikog nezadovoljstva zbog velike nemaštine, ali je to raspoloženje bilo još uvek daleko od spremnosti za prihvatanje oružane borbe. U stvari, najveći deo gradskog proletarijata u Sloveniji, Hrvatskoj i Vojvodini bio je od strane svog vođstva naveden na saradnju sa »svojom« nacionalnom buržoazijom. Stoga su pelagićevci i uneli u svoju deklaraciju stav kojim izražavaju gnušanje zbog »svake saradnje sa buržoazijom, jer ona znači izdaju principa socijalizma, snaženje kontrarevolucije i paralizovanje revolucije«. Oni su oštro osuđivali jugoslovenske socijalpatriote jer su smatrali, da ovi nisu pritekli u pomoć jugoslovenskoj buržoaziji, koja je posle raspada Austro-Ugarske bila nemoćna da organizuje ma kakav ozbiljniji otpor protiv revolucije »danas bi, kao i u Rusiji, i u Jugoslaviji imali diktaturu proletarijata u vidu sovjetske vlasti.«⁵⁴ Ova ocena pelagićevaca nije bila bez osnova, ali bi se o uspešnoj socijalističkoj revoluciji u oktobru i novembru 1918. moglo govoriti samo u tom slučaju da su na mestu socijalpatriota stajali ljudi tipa pelagićevaca, tj. organizovana, svesna, revolucionarno usmerena snaga. Zbog svega toga su pelagićevci, umesto da direktno zagaze u revoluciju, morali aktivno da se uključe u revolucionarni radnički pokret i da primene sve one forme rada koje će najpouzdanije i najbrže revolucionisati siromašne seljačke i radničke mase i dovesti do obaranja tek stvorene vlasti nacionalne buržoazije. O nekim formama toga rada već je bilo reči, dok druge ne spadaju pod ovaj naslov. U drugoj polovini aprila 1919. pelagićevci su, izgleda, smatrali da se situacija već toliko promenila u njihovu korist da su pozivali proletarijat na direktne akcije. Njihov predstavnik Nikola Kovačević, upoznao je delegate Kongresa ujedinjenja sa nekim iskustvima ruske oktobarske revo-

⁵² ARP, UVOSR, 16/33/533—555; Sa pomenutog osnivačkog sastanka Saveza pelagićevaca upućen je telegram jugoslovenskim crvenoarmejcima u Rusiji u kome ih obaveštavaju o svom delu (»širimo front proleterske Revolucije Velikog Oktobra«) i izražavaju želju da nastave borbu do pobeđe socijalističke revolucije. (Н. Груловић, *Пелагићевци*, 126).

⁵³ ARP, MG — 1 b/27, N. Kovačević, Odgovori i objašnjenja na neka pitanja; N. Grulović, *Jugosloveni u ratu i oktobarskoj revoluciji*, 282.

⁵⁴ Н. Груловић, *Пелагићевци* (deklaracija), 124; — Napominjemo da su organizovani povratnici iz Rusije, zbog neobaveštenosti, sve do dolaska u zemlju smatrali da je Srpska socijaldemokratska partija saradivala sa buržoazijom i da su njeno vođstvo stavljali u isto kolo sa Antonom Kristanom, Vitomir Koraćem i sl. (A-IRPS, L, Vukićević, Sećanja).

lucije i istovremeno ih upozorio da se u Jugoslaviji ne može izvršiti promena društvenog poretka kao u Rusiji, već zavisno od lokalnih uslova. On je tražio da se sa revolucionarnim akcijama otpočne odmah »ne gubeći vremena i to sa svim sredstvima kojima raspolažemo. Ne treba više protestovati, činiti pretstavke i manifestovati, treba sami sebi da budemo sudije. Mi ćemo, samo ako uzdignemo crvenu zastavu (. . .), moći oboriti buržoaziju koja je sada suviše slaba da stupi u borbu sa nama.«⁵⁵ Prema jednom drugom izvoru, Kovačević je tražio da se u eposi socijalističke revolucije ne ističu zahtevi iz minimalnog, već iz maksimalnog programa. »Naša borba zahteva mnoge žrtve i mi ćemo ih dati bez ikakve plašnje. Treba danas ne govoriti, već raditi; umesto fraza, dela«,⁵⁶ rekao je on završavajući svoje izlaganje. Drugi predstavnik pelagićevaca, Lazar Vukićević, izrazio je neslaganje sa nekima pojedinostima unesenim u *Podlogu ujedinjenja* (naročito sa imenom partije) ali je ipak izjavio da će pelagićevci, u interesu jedinstva jugoslovenskog proletarijata, preći preko toga i pristupiti ujedinjenju.⁵⁷

Na kraju je potrebno istaći da su pelagićevci u toku postojanja svoje organizacije, održavali veze sa preostalim drugovima u Rusiji, sa RKP(b), a kasnije i Trećom internacionalom, sve to, uglavnom, posredstvom Mađarske sovjetske republike.⁵⁸ Preko ovog kanala oni su dobijali kratke izveštaje o stanju u drugim zemljama, uspesima i neuspesima Crvene armije, namerama i planovima kontrarevolucionara intervencionista, direktna uputstva za rad u zemlji, adrese upućenih agitatora iz Rusije, adrese za vezu sa inostranstvom, a ponekada odgovore i objašnjenja na postavljena pitanja. U nekoliko navrata iz Rusije je dobijena i materijalna pomoć. U suprotnom pravcu pelagićevci su slali izveštaje o stanju pokreta, raspoloženju masa, rezultatima svoga rada, hapšenjima, štrajkovima, seljačkim nemirima, vojničkim pobunama, o stanju legalnih i naročito ilegalnih organizacija i sl.⁵⁹ Ovo nam pokazuje da su pelagićevci ne samo održavali razgranate veze sa jugoslovenskim komunistima i ruskim bolševicima u Rusiji i da su od njih primali direktive i instrukcije za rad u zemlji, nego su ove centre dobrovoljno prihvatili kao starije od sebe poštovali revolucionarnu disciplinu.

Sumirajući napred rečeno, možemo zaključiti da je ilegalna komunistička organizacija pelagićevaca stvorena pod neposrednim uticajem ideja i prakse velike oktobarske revolucije i da je njena idejna i praktična delatnost najvećim delom bila kopiranje pozitivnog boljševičkog iskustva u zavisnosti od stepena zrelosti njenih tvoraca. Uzimajući za cilj i uzor sovjetsku vlast, oni su u svome radu unekoliko uvažavali lokalne prilike i pokazivali izvesnu elastičnost, pril-

⁵⁵ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, popisnik 3, kutija 27, fascikla 40, Akt komandanta francuske vojske u Ugarskoj od 24. IV 1919.

⁵⁶ *Радничке новине* бр. 100, 28. IV 1919.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ ARP, KI, 4/I, Pismo L. Vukićevića, I. Matuzovića i F. Ljuštine od 21. X 1919, iz Beča — Kominterni; B. H r a b a k, *Dolazak organizovanih povratnika iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju 1918—1919. godine*, Zbornik Historijskog instituta Slavonije, br. 4, Slavonski Brod 1966, 260; М о м ч и л о З е ч е в и ћ, *Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) и III интернационала*, *Историјски гласник*, бр. 4/1963, 19—22.

⁵⁹ ARP, MG — II — 1 b/27, N. Kovačević, Odgovori i objašnjenja na neka pitanja; ARP, KI, 4/I, Pomenuto pismo Vukićevića, Matuzovića i Ljuštine od 21. X 1919.

gođavajući boljševičku praksu prilikama u Jugoslaviji. Pri tome su napravili i nekoliko krupnijih grešaka (naročito u nacionalnom i agrarnom pitanju), koje su razumljive s obzirom na složenost problema i na neiskustvo pelagićevaca u ovim pitanjima. No i pored svega toga pelagićevci se javljaju kao najsvesnija i revolucionarno najusmerenija organizacija u Jugoslaviji u čitavom legalnom periodu, koja je mnogo doprinela da u široke narodne mase prodru ideje oktobarske revolucije i da ih najsvesniji deo proletarijata trajno usvoji. To naročito važi za njihovo ubeđenje o neophodnosti promene društvenog poretka svrgavanjem buržoazije sa vlasti putem oružane revolucionarne borbe proletarijata. Međutim, zbog niza ideoloških, organizacionih i drugih slabosti, kako u redovima samih pelagićevaca, tako i u SRPJ(k), ilegalne komunističke organizacije su prekinule rad nakon nepunih pet meseci delovanja ne ostvarivši postavljene ciljeve.

Toma Milenković

Toma Milenković

L'INFLUENCE DE LA REVOLUTION D'OCTOBRE SUR LES CONCEPTIONS
ET L'ACTIVITE DE L'ALLIANCE COMMUNISTE REVOLUTIONNAIRE
YOUGOSLAVE DE PELAGICEVCI

R é s u m é

L'alliance communiste révolutionnaire de Pelagićevci (partisans de Pelagić) fut créée en 1919 au cours de la réunion illégale à Fruška Gora. Ce furent les communistes organisés qui, à leur retour de Russie, procédèrent à la création d'une organisation communiste illégale, tout en recevant dans leurs rangs d'autres militants de classe éprouvés. Dès cette première séance à Fruška Gora, Pelagićevci adoptèrent leur programme d'action, ainsi que le statut de leur organisation. Etant donné que les communistes rentrés de Russie constituèrent le noyau le plus nombreux et le plus militant de cette Alliance, ils s'attachaient à appliquer, dans leur activité théorique et pratique poursuivie dans le nouveau milieu, les expériences acquises en Russie. La déclaration contenue dans leur programme fut en grande partie la copie de l'expérience bolchéviste de la période pré-révolutionnaire et de la Révolution d'Octobre même. L'exception à cet égard étaient les points de vue de Pelagićevci sur la question nationale et agraire. Dans le premier cas ils s'écartèrent de leurs conceptions fédéralistes adoptées encore à Moscou sous l'influence de la direction du parti social-démocrate serbe et espérant que le centralisme serait mieux accueilli par la masse ouvrière. Quant à la réforme agraire, Pelagićevci se prononcèrent pour la socialisation de grands domaines, démarche allant à l'encontre de la pratique bolchéviste. Ils s'y décidèrent sous l'influence des communistes hongrois, avec lesquels ils avaient collaboré encore en Russie et ont poursuivi cette collaboration à leur retour dans le pays. Leur attitude ultérieure à l'égard de la même question a évolué dans le sens positif.

Pelagićevci étaient la seule organisation communiste en Yougoslavie qui, en 1919, fit des préparatifs techniques et organisationnels (créant des organisations illégales, agissant dans l'armée et d'autre couches de la population, organisant des collectes d'armes et de munitions) pour un soulèvement révolutionnaire armé et le renversement des organes du pouvoir bourgeois. En raison de leur activité récente et d'autres faiblesses politiques et organisationnelles, Pelagićevci ne réussirent pas à réaliser leurs desseins.

